

30^ή Οκτωβρίου 1944

η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τα ναζιστικά στρατεύματα κατοχής

Επιμελητική υποστήριξη:

Συραγώ Τσιάρα, Ιστορικός Τέχνης-Διευθύντρια Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης & 6^{ης} Μπενιάλε Θεσσαλονίκης

Ιστορική επιμέλεια:

Σπύρος Κουζινόπουλος, Δημοσιογράφος-Συγγραφέας

Συντονισμός έκθεσης, συντονισμός εθελόντων και εκπαιδευτικό υλικό:

Μαρία Καβάλλα, Ιστορικός, Διδάσκουσα στο ΑΠΘ

Ελένη Χοντολίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ, Κοινωνική Σύμβουλος

Κείμενα έκθεσης:

Χρίστος Ζαφείρης

Σχεδιασμός:

Θανάσης Γεωργίου

Οι εφημερίδες που εκτίθενται προέρχονται από το προσωπικό αρχείο του Σπύρου Κουζινόπουλου, καθώς επίσης από τα αρχεία των ΑΣΚΙ, του Μορφωτικού Κέντρου «Χαρίλαος Φλωράκης», του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης και του Μανώλη Κανδυλάκη.

Η έκθεση βασίζεται σε παλαιότερη έκθεση του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΜ-Θ (2008) και εντάσσεται στις εκδηλώσεις της Οργανωτικής Επιτροπής για τον εορτασμό της 30^{ής} Οκτωβρίου 1944 που συγκροτήθηκε από το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Θεσσαλονίκης.

Πρόεδρος της Επιτροπής:

Καθυψώ Γούλα, Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου

Μέλη:

Σωσώ Αδαμίδου Γκιουλέκα, Αντιπρόεδρος Δημοτικού Συμβουλίου

Έλλη Χρυσίδου, Αντιδήμαρχος Πολιτισμού

Μαρία Αγαθαγγελίδου και Μόνικα Αϊβάζογλου, Δημοτικοί Σύμβουλοι

Ελένη Χοντολίδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΑΠΘ, Σύμβουλος Α' Κοινότητας

Τριαντάφυλλος Μπαφίδης, Πρόεδρος της Εταιρείας Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων 1940-1974 Κ.-Δ. Μακεδονίας

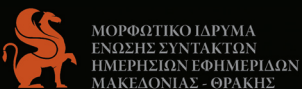
Δημοσθένης Δώδος, π. Αναπληρωτής Καθηγητής ΑΠΘ, Αντιπρόεδρος ΚΘΒΕ

Μαρία Καβάλλα, Ιστορικός, Διδάσκουσα στο ΑΠΘ

Σπύρος Κουζινόπουλος, Δημοσιογράφος-Συγγραφέας

Αντώνης Σατραζάνης, Δρ. Ιστορίας, Προϊστάμενος ΚΙΘ

Μάνος Μαλαμίδης, Συλλέκτης-Ερευνητής

ΧΟΡΗΓΟΙ

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΚΘΕΣΗ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ

Εθνική Αντίσταση 1941-1944 ο παράνομος Τύπος στη Βόρεια Ελλάδα

Σπύρος Κουζινόπουλος
Θεσσαλονίκη, 2018

Ο παράνομος τύπος της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944

Ο παράνομος, μυστικός τύπος της Εθνικής Αντίστασης (έντυπα, εφημερίδες, ενημερωτικά δελτία, προκηρύξεις με πατριωτικά μηνύματα) τυπωνόταν με κινδύνους και κυκλοφορούσε από χέρι σε χέρι με την απειλή του θανάτου, καθώς όχι μόνο η εκτύπωση αλλά και η κατοχή του σήμαινε εκτελεστικό απόσπασμα.

Εκατοντάδες εφημερίδες, κεντρικές, περιφερειακές και τοπικές, εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν στα χρόνια της τριπλής γερμανικής, ιταλικής και βουλγαρικής κατοχής από αυτοσχέδιους-τις περισσότερες φορές-αλλά και έμπειρους δημοσιογράφους και αυτοδιδάκτους τυπογράφους, με επαγγελματική ευσυνειδησία που στοιχειοθετούσαν και εκτύπωναν τον αντιστασιακό τύπο σε σκοτεινά υπόγεια.

Στους νομούς Μακεδονίας και Θράκης καταγράφηκαν περισσότερες από 200 μυστικές εφημερίδες, αν και για μερικές από αυτές υπάρχουν ασαφείς πληροφορίες σχετικά με τα στοιχεία έκδοσης, τον τόπο κ.λπ. Με δεδομένες τις τεχνικές, οικονομικές και διακινητικές δυσχέρειες της Κατοχής, η κυκλοφορία ενός τόσο μεγάλου αριθμού αντιστασιακών φύλλων στην υπόδουλη στους ξένους κατακτητές Βόρεια Ελλάδα, θεωρείται πολύ σημαντική για τα δεδομένα της εποχής. Οι περισσότερες και με μεγαλύτερη κυκλοφορία αντιστασιακές εφημερίδες τυπωνόνταν στη Θεσσαλονίκη. Αρκετές, επίσης που διανέμονταν τοπικά τυπωνόνταν σε μυστικά τυπογραφεία της πόλης.

περιοχή	αριθμός φύλλων	περιοχή	αριθμός φύλλων	περιοχή	αριθμός φύλλων
Θεσσαλονίκη	58	Κοζάνη	11	Φλώρινα	16
Γρεβενά	11	Πέλλα	16	Χαλκιδική	3
Ημαθία	11	Πιερία	11	Έβρος	8
Καστοριά	15	Σέρρες	11	Ψάνθη	4
Κιλκίς	9	Δράμα	3	Ροδόπη	2

Στην περιοχή της Μακεδονίας, μάλιστα, θεωρείται ότι κυκλοφόρησαν οι περισσότερες από οποιοδήποτε άλλο γεωγραφικό διαμέρισμα της χώρας αντιστασιακές εφημερίδες.

Η εφημερίδα *Ελευθερία*, άρχισε να εκδίδεται, λίγο μετά την είσοδο των χιτλερικών στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη ως όργανο της «Εθνικής Οργανώσεως Ελευθερίας», την οποία είχαν δημιουργήσει στελέχη του ΚΚΕ, του κόμματος των Φιλελευθέρων, του Σοσιαλιστικού κόμματος, της Δημοκρατικής Ένωσης αλλά και αξιωματικοί, όπως ο συνταγματάρχης Δημήτριος Ψαρρός.

Οργανωτής του παράνομου εκδοτικού μηχανισμού της οργάνωσης «Ελευθερία», ήταν ο νεαρός τότε φοιτητής της νομικής Γιάννης Κανάκης που διέθεσε για τις ανάγκες του αγώνα έναν ηλεκτροκίνητο πολύγραφο και μία γραφομηχανή που υπήρχαν στο γραφείο της εταιρίας «Κανάκης-Παπαδόπουλος», επί της οδού Ερμού 19. Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου 1941, μεταφέρθηκαν ο πολύγραφος και η γραφομηχανή στο υπόγειο του οικήματος ενός ανθόκηπου στους Αμπελόκηπους που ανήκε στον ανθοπώλη Παντελή Μορφόπουλο. Στον πολύγραφο αυτό, τυπώθηκε το πρώτο φύλλο της εφημερίδας *Ελευθερία*, καθώς και το δεύτερο φύλλο, επίσης πολυγραφημένο. Στη συνέχεια τοποθετήθηκε σε λαγούμι στον ανθόκηπο ένα ολόκληρο παράνομο τυπογραφείο, στο οποίο επί 3,5 χρόνια πέντε τυπογράφοι και δημοσιογράφοι τύπωναν εφημερίδες και προκηρύξεις του Αγώνα.

Ένα ακόμη τυπογραφείο ήταν στο Φίλιππο, όπου τυπωνόταν η εφημερίδα *Λαϊκή Φωνή*, δημοσιογραφικό όργανο του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ. Σύμφωνα με τον αρχισυντάκτη της εφημερίδας Παρίση Αγγελίδη, κατά τα τέλη Μαΐου του 1941 μεταφέρ-

θηκαν τα πρώτα σύνεργα ενός στοιχειώδους τυπογραφείου: ένα μπιστόνι*, λίγες κάσες με στοιχεία, ένα ραδιόφωνο, δύο υγρές μπαταρίες και χαρτί, ενώ ταυτόχρονα άρχισε να σκάβεται η κρύπτη-τυπογραφείο.

Ένα τρίτο μυστικό τυπογραφείο του αγώνα της Εθνικής Αντίστασης είχε στηθεί ακόμη από την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά στο σπίτι του Μικρασιάτη πρόσφυγα Ιωακείμ Μπελλίδη, στο Κουλέ-Καφέ, όπου τυπωνόνταν σ' όλη τη διάρκεια της κατοχής πολλές αντιστασιακές εφημερίδες και προκηρύξεις. Το τυπογραφείο βρισκόταν στο υπόγειο του σπιτιού (κολλημένο πάνω στο βυζαντινό κάστρο) κοντά στην πλατεία Καλλιθέας. Με κάλυψη το βαφείο-καθαριστήριο που διατηρούσε ο Μπελλίδης σε πλυσταριό της αυλής, στα κοφίνια με τα βαμμένα νήματα και τα φρεσκοπλυμένα ρούχα που έφευγαν από εκεί, τοποθετούνταν από κάτω οι εφημερίδες και οι προκηρύξεις.

Στην οδό Μπαλιδάδρου, σε υπόγειο ξυλαποθήκης, λειτούργησε το τυπογραφείο της ΠΑΟ, ενώ ο μυστικός πολύγραφός της ήταν εγκαταστημένος στην οδό Βελισσαρίου. Η εφημερίδα του ΕΔΕΣ* τυπωνόταν μυστικά στο τυπογραφείο «Ερμής», στην Ίωνος Δραγούμη, ενώ στον πολύγραφο του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης τυπωνόταν κρυφά η εφημερίδα *Λευτεριά*.

Μυστικά τυπογραφεία της αντίστασης λειτούργησαν και σε άλλες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας: στο χωριό Βυθός, στο Βόιο Κοζάνης, όπου τυπωνόνταν κυρίως εφημερίδες, *μπροσούρες** και προκηρύξεις των ανταρτικών τμημάτων δυτικής Μακεδονίας του ΕΛΑΣ* και της ΕΠΟΝ* και στο χωριό Μυρίνη Σερρών, στους πρόποδες του Παγγαίου, στο υπόγειο του σπιτιού των αδελφών Χρυσόστομου και Κώστα Κουτουρούση για τις ανάγκες της Αντίστασης στην Ανατ. Μακεδονία και Θράκη.

Φρεσκάρει τη μνήμη και αποδίδει τιμή η έκθεση αυτή στον παράνομο τύπο της Κατοχής, θυμίζοντάς μας ότι η ελευθερία είναι το υπέρτατο αγαθό για κάθε άνθρωπο, ενώ η ελευθεροτυπία, η ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία, την ενημέρωση και τη διακίνηση ιδεών είναι από τα θεμελιώδη δικαιώματα στη δημοκρατία.

Σπύρος Κουζινόπουλος
δημοσιογράφος-συγγραφέας

ΕΑΜ= Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Ιδρύθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1941 στην κατεχόμενη τότε Αθήνα, με πρωτοβουλία του ΚΚΕ και αποτέλεσε το μεγαλύτερο αντιστασιακό μέτωπο κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Πριν την ίδρυσή του είχε προηγηθεί και η ίδρυση άλλων οργανώσεων, όπως η «Ελευθερία» στη Θεσσαλονίκη (15 Μαΐου 1941), η «Εθνική Αλληλεγγύη» στην Αθήνα (28 Μαΐου 1941), το «Πατριωτικό Μέτωπο» στα Γιάννενα (2 Ιουνίου 1941) κ.ά.

ΕΔΕΣ= Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος. Ο ΕΔΕΣ ιδρύθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 1941 από τον απόστρατο συνταγματάρχη Ναπολέοντα Ζέρβα, τον αξιωματικό Λεωνίδα Σπών, το δικηγόρο Ηλία Σταματοπούλο, και τον Μιχάλη Μυριδάκη. Η οργάνωση φαίνεται ότι αρχικά κινούνταν στον βενιζελικό-αντιμοναρχικό πολιτικό χώρο και είχε ανακηρύξει ερήμην ως αρχηγό τον στρατηγό Νικόλαο Πλαστήρα.

ΕΛΑΣ= Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός. Το στρατιωτικό σκέλος του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) κατά την τριπλή κατοχή της Ελλάδας. Ιδρύθηκε στις 16 Φεβρουαρίου του 1942 κατόπιν απόφασης που είχε λάβει τον Ιανουάριο του 1942 η συγκροτηθείσα «Κεντρική Στρατιωτική Επιτροπή» του ΕΑΜ.

ΕΠΟΝ= Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων. Οργάνωση νέων που ιδρύθηκε κατά τη διάρκεια της Κατοχής, στις 23 Φεβρουαρίου 1943 και ήταν μέλος του ΕΑΜ. Ιδρύθηκε από αντιπροσώπους πολιτικών και αντιστασιακών οργανώσεων νέων της εποχής (Αγροτική Νεολαία Ελλάδος, Ενιαία Εθνικοαπελευθερωτική Εργατοπληθηνική Νεολαία, Ενιαία Μαθητική Νεολαία, Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρομέλης, Θεσσαλικός Ιερός Λόχος, Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία, Λεύτερη Νέα, Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδος, Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδος, Φιλική Εταιρεία Νέων, Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων ΕΑΜΝ Μακεδονίας, Πελοποννήσου και Εθνικό Συμβούλιο των φίλων της νέας γενιάς), οι οποίοι αποφάσισαν τη διάλυση όλων των παραπάνω οργανώσεων και τη συγχώνευσή τους στην ΕΠΟΝ που τέθηκε υπό την καθοδήγηση της ΠΕΕΑ και του ΕΑΜ.

μπιστόνι= μπιστόνια έλεγαν οι παλιοί τυπογράφοι και δημοσιογράφοι τα χειροκίνητα τυπογραφικά πρεσθέρια που ήταν τύπου Boston. Τα χειροκίνητα αυτά πρεσθέρια, αντικαταστάθηκαν αργότερα από τα ποδοκίνητα τύπου Victoria, πριν κι αυτά αχρηστευθούν από τα ηλεκτροκίνητα ταχυπρεσθέρια και η στοιχειοθέτηση των κειμένων με το χέρι τεθεί στο περιθώριο, δίνοντας τη θέση της στα μηχανήματα μηχανικής στοιχειοθέσεως. Η χρήση των Boston ήταν πανεύκολη, καθώς με μία κίνηση της χειρολαβής, ολοκληρωνόταν η διαδικασία μελάνωσης της μήτρας και η εκτύπωση του κειμένου σε φύλλο χαρτί. Τα «μπιστόνια» είχαν τεθεί σε αχρηστία, με την έλευση των «Βικτώρια» και των ηλεκτροκίνητων πρεσθηρίων και ήταν εύκολος ο εντοπισμός, η αγορά (ή δωρεά σε πολλές περιπτώσεις) και η χρησιμοποίησή τους μυστικά για τις ανάγκες του παράνομου τύπου της Εθνικής Αντίστασης.

μπροσούρα= κείμενο ενημερωτικού χαρακτήρα και συνήθως μικρής έκτασης: *Πολιτική / καλλιτεχνική ~. Διάβαζε επαναστατικές μπροσούρες.*